بسم الله الرحمن الرحيم

بەناوی خودای بەخشندە و میهرەبان

زانکۆی سەلاحەدین-هەولێر
Salahaddin University-Erbil

کۆمەڵناسی سیاسی

م. توانا عثمان محمدامين
قۆناغی چوارەم – کۆمەڵناسی

- **<u>تیۆری دەستەبژێر Elite theory</u>**

- ئەم تیۆرە لە کۆمەڵناسی سیاسی زۆر بڵاوە.

- دەستەبژێران، بریتیین لە کۆمەڵێك یاخود دەستەبژێرێك لە تاکەکان، کە دان **بەلێهاتوویی و هێزیاندانراوە**، لە **کاریگەری و کۆنترۆڵکردنی** کاروبارەکانی کۆمەڵگا.

- بەپێی ئەم تیۆرە، کۆمەڵگەکان دابەشی سەر دوو چین دەبن(**دەستەبژێری فەرمانرەوا، فەرمانبەسەرداکراو**)، دەستەبژێران **لەژمارەدا کەمن بەبەراورد بە خەڵکی گشتی**، لەگەڵ ئەوەشدا دەستیان گرتووە بەسەر **سەرچاوەکانی دەسەڵات لە کۆمەڵگادا**، **بڕیارەکان لای ئەوان دەردەچن.**

- دەستەبژێران دوو جۆرن(**دەستەبژێری دەسەڵاتدار، دەستەبژێری نادەسەڵاتدار)**

- دەستەبژێری دەسەڵاتدار، ئەو جۆرەی دەستەبژێرانن، کاریگەرییەکی **ڕاستەوخۆیان** هەیە لەسەر ئەندامانی کۆمەڵگا، چونکە دەستیان گرتووە بەسەر **جومگە هەستیارەکان** و **ناوەندەکانی هێز** لە کۆمەڵگادا، وەک **دەستەبژێری سیاسی، دەستەبژێری حکومی، دەستەبژێری سەربازی**...هتد.

- دەستەبژێری نادەسەڵاتدار، ئەو جۆرەی دەستەبژێرانن، کاریگەرییەکی **ناڕاستەوخۆیان** هەیە لەسەر ئەندامانی کۆمەلگا، **شوێنکەوتوویەکی** زۆریان هەیە، ڕۆڵیان هەیە لە **ئاراستەکردنی** ئەندامانی کۆمەڵگا؛ وەک، **دەستەبژێری زانستی، دەستەبژێری ئاینی، دەستەبژێری هونەری و وەرزشی** ...هتد.

- نوسینەکانی (ئەفلاتون، ئەرستۆ، سان سیمۆن، هیبۆلیت) بووە هۆی دانانی بناغەی ئەم تیۆرە.

- بەڵام داڕێژەری ئەم تۆرە بۆ چەند بیرمەندێکیتر دەگەڕێتەوە وەك (پاریتۆ، مۆسکا، ڕۆبەرت میشێلز، رایت میلز). ئەوان کۆکن لەسەر ئەوەی دەستەبژێران فەرمانڕەوای کۆمەڵگان.

- بەڵام لەسەر ئەو بنەمایە ناکۆکن کە **دەستەبژێران دیاری دەکەن**؛ بۆیە دەبن بەم ئاراستانە:

١- ئاڕاستەی ڕێکخستن:

- مۆسکا و میشێلز دەڵێن: دەستەبژێران خاوەن **ڕێکخستنێکی تۆکمەن**.

- ئەوانیش دابەش دەبن بۆ چینی **فەرمانڕەوا** و **نا فەرمانڕەوا**.

- چینی(دەستەبژێر)فەرمانڕەوا، **ژمارەیان کەمە** و هەموو دەسەڵاتە سیاسییەکانیان قۆرغکردووە؛ بەڵام چینی زۆرینە(فەرمانبەسەرکراو) ژمارەیان زۆرە و لەلایەن چینی دەستەبژێری فەرمانڕەواوە بەڕێوە دەبرێن.

- بەردەوامی گۆرانکاری لە کۆمەڵگادا، لەسەر چۆنیەتی رەفتاری دەستەبژێر وەستاوە، بەوەی وردە وردە ئەندامە لێهاتووەکانی ناو کۆمەڵگا، بباتە ناو خۆی و بیانکاتە دەستەبژێری نوێ، خاوەن(دەسەڵات، سامان، پۆست...).

- هەتا دەستەبژێران **زیاتر خۆیان ڕێکبخەن**، **زیاتر باڵادەست دەبن،** زیاتر دەتوانن ڕووبەڕوی هێزەکانی دژیان بوەستنەوە.

- ئەوان ژمارەیان **کەمە**، دەسەڵات و سامانیان هەیە، بۆیە **ئاسان خۆییان ڕێکدەخەن،** بۆیە بە ئاسانی بڕیارە سیاسییەکان دەدەن. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا **لەنێو خۆشیاندا ململانێیان** هەیە.

- بەڵام زۆرینە(خەڵکی گشتی)، **ژمارەیان زۆرە، بەڵام**(توانای **خۆ ڕێکخستن**، **هۆشیاری**، **سەرکردایەتی)** یان نییە، بۆیە هەمیشە بە پاشکۆیەتی دەمێننەوە.

بەدوو شێوە ئەندامەکان بەگەڕ دەخرێن:

- یان بەشێوەی **ئەرستۆکراتییە(دەستەبژێری نوێ لە دەستەبژێری کۆن دەبن)**، یان بەشێوەی **دیمۆکراتییە(لە ناو چینی فەرمانڕەواییکراو، ئەندامی نوێ بۆ فەرمانڕەوایکردن هەڵدەبژێردرێت).**

- مۆسکا دەلێت، زیادەڕۆیکردن لەهەردوو ئاراستە کە مەترسیدارە چونکە ئەگەر زیادە رۆیی لە ئەرستۆکراتی کرا، ئەوا **چینی دەسەڵاتدار ئاگای لە بەرژەوەدییەکانی کۆمەڵگە نامێنێت.**

- ئەگەر زیادەڕۆیی لە دیمۆکراتی کرا، ئەوا دەبێتە هۆی دەرکەوتنی **تارمایی شۆرش**، چونکە لەخوارەوە بۆ سەرەوە فەرمانڕەوا دیاری دەکرێت و **بە ئاسانی یەکانگیر نابن.**

مۆسکا هەردوو پرەنسیپەکە پیکەوە کۆدەکاتەوە و چوار جۆری دیاریکراو لە سیتمی فەرمانڕەوایی دیاری دەکات:

١- **ئۆتۆکراتی – ئەرستۆکراتی**: وەك دیاریکردنی پاشا لەناو بنەماڵە خانەدانەکان.

٢- **ئۆتۆکراتی – دیمۆکراتی**: لەهەندێك لە سیستەمە ئۆتۆکراتییەکاندا، فەرمانرەوا بەپێی لێهاتووی **بەرپرسەکان** دیاری دەکرێت، بێ گوێدانە **بنەچە**، باگراوندی **کۆمەڵایەتی**، ئاستی **ئابوری** ئەو تاکە.

٣- **لیبراڵی – ئەرستۆکراتی**: لەم جۆرە لەناو **نەوەکانی خانەدانەکان، هەڵبژاردن** دەکرێت بۆ دیاریکردنی دەستەبژێری فەرمانڕەوا.

٤- **لیبرالی - دیمۆکراتی**: دیاریکردنی نوێنەری نوێیە بۆ دەستەبژێری سیاسی لەلایەن **کۆمەڵگاوە** و بەریگای **هەڵبژاردن** دەبێت.

- مۆسکا دەڵێت، ئەگەرچی هەموو ئەندامانی کۆمەڵگا بەشداری دەکەن، بەڵام هەمیشە خاوێن نابێت و دەستکاری ئەنجامەکان دەکرێت، زۆرجار فەرمانڕەواکان فێڵ و تەڵەکەی جۆراوجۆر بەکاردەهێنن بۆ دیاریکردنی دەستەبژێر، بەمەش دەستەبژێری پشتاوپشت یان دەستەبژێرێك کە خزمەتی دەستەبژێرەکانیتر بکات دروست دەبێت.

٢- ئاراستەی سایکۆلۆژی

- **پاریتۆ،** لە کتێبی(ئەقڵ و کۆمەڵگا)، دەلێت: دەستەبژێرەکان، ئەوانە لە هەموو بارێکی مرۆیدا دەرکەوتوون، بەپێچەوانەی مۆسکا، ئەو دەڵێت: دەستەبژێر، بەرهەمی لێهاتووی **رێکخراو نییە**، بەڵکو بەرهەمی کۆمەڵێك **سیفەتی مرۆیی** و **دەرونییە.**

- پاریتۆ، بۆ لێکدانەوەی باڵادەستی دەستەبژێر، خولی بژاردەکان(دەرکەوتنی دەستەبژێرێکی نوێ و دیارنەمانی دەستە بژێرێکی کۆن)، کردوونی بە دوو بەشەوە.

- ئەوانەی مەیلی **تێڕامان** و **بیرکردنەوەیان** هەیە: خەڵکانێکی **زیرەك** و **فێڵباز.**

- ئەوانەی مەیلی **مانەوە** و **ڕیزبەندییان** هەیە: حەزیان لە **هێز** و **دەسەڵاتە.**

- **سیاسەت**، پێویستی بە هەردوو جۆرەی دەستەبژێر هەیە، بەشێکی پەیوەندی بە **قایلکردن** و بەشەکەی تر پەیوەندی بە **هێزەوە** هەیە.

- لە هەر سەردەمێکدا، سیستەمی فەرمانڕەوایی، لەسەر ئەوە وەستاوە، کە ئایا دەستەبژێری فەرمانڕەوا، ئەو تاکانەی گرتۆتەخۆ، کە لەجۆری **یەکەمن(زیرەك** و **فێڵبازن)**، یان لەجۆری **دووەمن(هێز** و **دەسەڵات)**.

- لە حاڵەتی یەکەم، دەستەبژێر لەڕێگای **قایلکردن** و **ڕاکێشانەوە** فەرمانڕەوایی دەکات، بەچەندین شێوە، جەماوەر **قایل دەکات** یاخود **دەخەڵەتێنێت**، تاکو فەرمانڕەواییان بکات.

- بەڵام لەحاڵەتی دووەم، دەستەبژێر، **هێز** بەکار دەهێنێت؛ ئۆپۆزسیۆن و ناڕەزاییەکان سەرکوت دەکات، پاراستنی سیستەم لای ئەو ئامانجە.

- پاریتۆ دەڵێت: هەموو سیستەمێکی فەرمانڕەوایی بەمجۆرەیە، کە سێ جۆرن؛ لە جۆری دەستە بژێری یەکەم، یاخودلە جۆری دەستەبژێری دووەم، یاخود جۆری دەستەبژێری سێیەم، هەم **ڕێوین** و هەم **شێر** واتە تێکەڵەن لەیەك كات.

٣- ئاراستەی ئابووری :

- **بیرنهام** لە کتێبی (شۆڕشی ئیداری) 1942 بڵاوی کردەوە، کە ئاوێتەی تیۆری **دەستەبژێر** و تیۆری **مارکسی** بوو.
- پێیوایە کاتێک کەسانێک توانیان **کۆنترۆڵی ئامرازەکانی بەرهەمهێنان** بکەن لە کۆمەڵگادا، دەتوانن کۆنترۆڵی هەژموونی سیاسی کۆمەڵگاش بکەن.
- بەمەش سەرکەوتن یان شکستهێنانی دەستەبژێر، لە پاراستنی دەسەڵاتی خۆیدا، پابەندە بە **ئاستی کۆنترۆڵکردنی هۆیەکانی بەرهەمهێنانەوە.**
- ئەگەر دەستەبژێرێکی دیکە، توانی کۆنترۆڵی هۆیەکانی بەرهەمهێنان بکات لە کۆمەڵگادا، یاخوود توانی هونەرێکی نوێی بەرهەمهێنان پێشبخات، ئەوکات جێگای دەستەبژێری کۆن دەگرێتەوە.

- بۆ نموونە، کاتێک سەرمایەدارەکان، تەنها دەستدەکەن بە **کۆکردنەوە سامان**، بەمەش **چالاکی بەرهەمهێنان** دەخەنە ئەستۆی کەسانێکی **ئیداری و تەکنۆکرات و هونەری**.

- بەمەش پرۆسەی بەرەمهێنان، لە لایەنی سەرمایەدارەکانەوە دەگوازرێتەوە بۆ کەسانێکی تەکنۆکرات و شارەزا.

- کە بە تێپەڕبوونی کات، ئەمان دەتوانن **کۆنترۆڵی ئامرازەکانی بەرهەمێنان** بکەن.

- بەمەش **چینی سەرمایەدار** وەکو دەستەبژێری دەسەڵاتدار بوونیان نامێنێت.

- لە بەرامبەردا، چینێکیتر دروستدەبێت، کە پێیان دەوترێت، **چینی تەکنۆکرات**، کە پاش **کۆنترۆڵی ئامرازەکانی بەرهەمهێنان** لە کۆمەڵگادا، دەتوانن **کۆنترۆڵی بواری سیاسی** کۆمەڵگاش بکەن.

٤- ئاڕاستەی دامەزراوەیی:

- ئەم ئاراستەیە بەستراوەتەوە بە بوچونەکانی**(سی رایت میڵز)**، زانای کۆمەڵناسی ئەمریکییەوە.

- میڵز پێیوایە، پێکهاتەی دەستەبژێر بەستراوەتەوە بە **دامەزراوەکانی** کۆمەڵگا، لەوانەش **دامەزراوە سەربازییەکان، دامەزراو سیاسییەکان، کۆمپانیا گەورەکان.**

- یەکانگیری دەستەبژێر، تارادەیەکی زۆر پشت دەبەستێت بە **ئاستی پەیوەندییەکانی نێوان دامەزراوەکان**، واتە **نزیکی نێوان سەرکردەی دامەزراوەکان**، زۆر پێویستە بۆ بوونی دەستەبژێر لەسەر ئاستی کۆمەڵگە.

- پێیوایە کە هەتا **پلەی لێک نزیک بوونەوەی دامەزراوەکان و ئاڵوگۆڕی ڕۆڵەکان زیاد بکات**، دەستەبژێن **یەکگرتووترە** و بە پێچەوانەشەوە ڕاستە.

- میڵز، تێبینی بوونی دەستەبژێرێکی بەهێزی لە کۆمەڵگەی ئەمریکیدا کردووە کە لە سەرکردە سیاسییەکان، بەرپرسە سەربازییەکان، سەرۆکی کۆمپانیای گەورەکان پێکهاتوون.

تیۆری قورئانی و دەستەبژێر:

- بەپێی تیۆری قورئانی، سێ تایبەتمەندی وەک پێوەر دیاریکراوە بۆ هەڵبژاردنی دەستەبژێر بەتایبەتی دەستەبژێری دەسەڵاتداری سیاسی؛ ئەو تایبەتمەندییانە بریتیین لە(چاکسازی، مەعریفە، توانا و لێهاتووی).

- خودا دەفەرموێت(**وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوا أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۖ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ) (247)**.

- ئەوەی جێی سەرنجە، لێرادا تایبەتمەندی پارەداری و دەوڵەمەندی، یەکێک نییە لە تایبەتمەندییەکان، بەپێچەوانەی سیستەمی سیاسی سەرمایەداری، کە دەوڵەمەندی تایبەتمەندییەکی هەرە گرنگە بۆ بوون یان هەڵبژاردنی دەستەبژێرانی دەسەڵاتداری سیاسی لە کۆمەڵگادا.

- ئەمەش واقعی و لۆژیکی تیۆری قورئانیمان بۆ دەردەخات.

- چونکە ئەم سێ تایبەتمەندییە، بەهۆی هەوڵ و ماندوبونی خودییەوە بەدەست دەهێنرێت، ناتوانرێت بەرێگای بۆماوە، یان بە بەکارهێنانی کەسانیتر بەدەست بهێنرێن.

- بەڵام تایبەتمەندی دەوڵەمەندی و سامان، رەنگە بە هۆی لێهاتوویی خودییەوە نەبێت بەڵکو لەرێگای خێزان و بنەماڵەوە بێت، یاخوود دەتوانرێت لەرێگایەکی ناتەندروستەوە بەدەست بهێندرێت.

- لەگەڵ ئەوەی لە تیۆری قورئانیدا، هەبوونی سامان لەپاڵ ئەو سێ تایبەتمەندییەیتر، رەت نەکراوەتەوە؛ بۆ هەڵبژاردنی دەستەبژێری دەسەڵاتدار سیاسی.

- بەمەش تیۆری قورئانی میکانیزمێکی زۆر کاریگەر دیاریدەکات بۆ هەڵبژاردنی دەستەبژێران بەجۆرێک، رێگری دەکات لە دەستەبژێری ساختە و خراپەکار بگەن بە پێگە و پۆستە باڵا و هەستییارەکانی کۆمەڵگا و دەوڵەت.

زۆر سوپاس